

Fahira Fejzić-Čengić

MEDIJSKA GLOBALIZACIJA SVIJETA I BOSNA I HERCEGOVINA

Rezime

Naročit zaokret u oblasti medija zamijetan je nakon avio-udara na zgrade Svjetskog trgovinskog centra (World Trade Centre) 11. septembra 2001. godine. Sljedstveno tome globalni (svjetski) ali i lokalni (bosanskohercegovački) mediji daju sve manje nade za emancipaciju duha od strane intelektualno-odgovornih novinara. Ova nada predata je u ruke onima koji sve češće postaju informativni policajci, središta "dominantnog diskursa imenovana da stvaraju privole i tihi pristanak, da uguše, obesmisle i sruše otpor, odbijanje ili zapitkivanje kad god na njih naiđu lažne univerzalne vrijednosti..." (Said, 2001:14).

Informacijska globalizacija postaje moćni rukopis ovladavanja svijetom i re-sursima zahvaljujući briljantnim tehničkim mogućnostima mreža i satelita. Jer, imperijalizam ne može bez pogonskoga goriva – nafte – i bez kulturnoga goriva – informacija. Tako je preko noći "cijeli svijet krenuo u lov na teroriste" (*Dnevni avaz*, 2001:1-3), a bauk terorizma može kružiti Bosnom do mile volje, jer je, barem zasad, virtualni svijet daleko impresivniji i jači od realnoga svijeta. (Virillio, 2000:16).

Indeks pojmova:

techne, virtualni svijet, medijski svijet, komunikabilnost informacije, informacijska globalizacija, etablirane istine, ethos-pathos-logos informacije, apsolutna informacija.

Masovni mediji u XXI vijeku i njihove strukture sažimaju u sebi glavne odrednice ovoga povijesnoga perioda: briljantne tehničko-tehnološke inovacije i time prouzrokovane sadržaje i forme ljudskih i međuljudskih odnosa (od najelementarnijih do najglobalnijih) koje ove strukture proizvode. Eksplozivni utjecaj znanstvenih istraživanja na promjene u društvu (mijenjajući sve, od socijalnog, političkog, ekonomskog, vojnog i dnevnog habitusa) dovele su *techne* – kao metodu i oslonac nauke do statusa u kojemu je *techne* razložno “bitak modernoga vremena” (Heidegger), i to prije svega bitak masmedijalnih procesa. Ispod krhke opne ovoga bitka, ostaje otvoreno i trajno teško pitanje i dan-danas bez odgovora – šta će biti sa cjelinom društva kada do punog izražaja dođu sve “svijetle” i sve “tamne” strane fascinantnog fenomena *technea*?

Hoće li to prije biti onaj predivni trenutak u kojemu bogati otac može platiti operativni zahvat na malformiranom fetusu u utrobi žene koja rađa njegovo dijete i otkloniti bolesti budućeg djeteta, ili onaj prestrašni trenutak u kojemu, zbog nemanja isto toliko novaca, u najvećim mukama - od gladi - umire nekoliko hiljada afričke već rođene HIV-pozitivne djece, kojoj je zafalio onaj fenomenalni jedan dolar dnevno da bi preživjela?¹

Sve sam bliže stajalištu da će se događati oba ova događaja, ali posve odvojeno i izolirano, posve normalno i bez reagiranja, kao da se ne događaju paralelno u vremenu i prostoru, na planeti Zemlji, među šest milijardi naizgled jednakopravnih osoba. Bit će izolirani jer će ih u naše svijesti emitirati utjecajni i globalni masovni mediji, upravo tako izolirano i naizgled logično i bez reagiranja, a mi ćemo to, posve naviknuti na *virtualni svijet*² oko sebe i posve naviknuti na *medijski svijet*³ sa naših

¹ Godišnje umire 11 miliona djece od gladi i izlječivih bolesti, vele nalazi UN-a. (“Jutarnji list”, Zagreb, od 15. marta 2002. godine.) “Danas u zemljama u razvoju oko 840 miliona ljudi gladuje stalno. Od gladi svaki dan umire oko 40 hiljada djece. Cijena njihovih života jednaka je cijeni koju razvijene zemlje Zapada plaćaju za alkohol”, (Fahrudin Novalić, “Implicitni rat u globalnom komuniciranju”, *Informatologia*, 35, 2002. g. str. 41. i 42.)

² Termin “virtualni” odnosi se na svijet koji proizvode mediji svojim ekranima, pokretnim slikama i koji postaje pandan, nadomjestak, zamjena ili često važniji svijet od empirijskoga koji čovjek, normalno bi bilo, svakodnevno živi. Termin je zaživio u posljednjoj deceniji u

ekrana (TV-ekrana, kompjuterskog ekrana ili mobitelskog ekrana), tako i prihvatati. Odvojeno, sasvim normalno i bez reagiranja.

Jer, već smo posve srasli sa takvim svijetom u kojemu nam je uloga masovnih medija, ma kakva da je, posve normalna i pristojna, prirodna i logična, čak i onda kada, kako bi kazao Heidegger, “mediji ne misle” i održavaju opći nihilizam i perverziju trajanja.

Mediji bi, nema nikakve sumnje, već s obzirom na njihovu sveprisutnost i magičnost mogli odigrati sjajnu emancipatorsku ulogu autentičnih promicatelja “popravke” svijeta. Ako filozofija treba da pomogne čovjeku da se “osjeća kao kod kuće”⁴, a to, sa sigurnošću tvrdim, želi svaki čovjek, ima li još nade da bogati, utjecajni, dobro disperzirani mediji kroz svoje sadržaje potpomognu ovu opću ljudsku i filozofsku žudnju, bez obzira na jezik komunikacije, paralelu ili meridijan odakle odašilje svoju poruku, i bez obzira na kojoj tački se ta žudnja žudi: od Amu Darje i Sir Darje, od Eufrata i Nila, od Amazona do Dunava. Ipak, čini se da moderni globalni mediji kojima moderni čovjek “posvećuje trećinu svoga vremena, odmah nakon vremena rada i sna”⁵ nisu dobro čuli, ili nisu još savladali Donald Davidosnovu tezu o sporazumijevanju, za koje je potrebna obzirnost, a to je onda i samo onda i svaki put “kada smatramo da su Drugi u pravu

→ komunikološkim i informatološkim istraživanjima i nezaobilazan je u modernoj literaturi iz ove oblasti.

³ Medijski svijet stoji naspram stvarnog, realnog, empirijskog svijeta pojedinca. Čovjek je potpuno mimo svoje volje, naizmjenično, sad u empirijskom, sad u medijskom svijetu. Čestotom medijskom svijetu pojedinac daje prednost, unatoč vlastitim čulima, ličnom doživljaju identičnih stvari. Događa se da pojedinac, pogotovo zaljubljenik medija, umjesto da sa prozora ili balkona svoga stana ili ofisa provjeri kakvo će vrijeme biti danas, on ostaje uz TV-ekran i sluša i gleda “vremensku prognozu” i umjesto “naloga čula i empirije”, sluša “nalog medija” koji počesto griješi. Medijski svijet stvaraju masovni mediji, ali i novi mediji: danas su to ponajviše televizija kao standardni masovni medij, kompjuter i Internet te mobitelski ekran kao sve konzumiraniji tzv. novi mediji.

⁴ Richard Rorty: *Pragmatism&Law: Response to David Luban*, iz “The Revival of Pragmatism”, Morris Dickstein ed. , Durham&London: Duke University Press, 1988. g. str. 305.

⁵ Daniel Kornj, *Etika informisanja*, Clio, Beograd, Multimedia, 1999. g. str. 7.

u većini stvari”.⁶ Koliko je danas uopće medijskih sadržaja u kojima su “drugi u većini stvari u pravu” kada je vodeći *urednički logo* na globalnim, tzv. utjecajnim medijima i mjera *komunikabilnosti informacija* količina prolivene krvi u događaju koji prate? To su globalni “mainstream” medijski sadržaji, a izvan tih tokova, sadržaji druge prirode i drugačije vrste, posvećeni “malim ljudima” ili “malim nacijama”, gotovo da ne postoje.

Ovaj stav naročito potenciram jer vjerujem u moć stvarno neovisnih i stvarno profesionalnih medija. Nisam pristalica stavova nekih komunikologa i sociologa, među kojima je Walter Lipmann, koji smatraju da “primitivnim mnoštvom neupućene javnosti upravlja elita, poseban sloj odgovornih ljudi koji prerastaju u birokratiju koja služi privatnim interesima, ali samo da to neupućena javnost nikada ne sazna, jer ne bi razumjela”.⁷

Mnogo radije prihvatam kao komunikološki imperativ čuveni Gadamerov filozofski stav: “Moramo naučiti da poštujemo drugoga i drugo. U to spada i da moramo naučiti da ne budemo u pravu. Moramo naučiti da gubimo u igri – to počinje u ranom djetinjstvu – kada nam je dvije godine, ili možda još manje”.⁸

Zaokret u oblasti medija, praktične naravi, ali i u sferi teorije, u komunikologiji i teoriji informacija, naročito je zamjetan nakon avio-udara na zgrade Svjetskog trgovinskog centra (World Trade Centre) u New Yorku, 11. septembra 2001. godine. Zaokret je vidan i u medijskom praćenju potom proisteklih ratova, i, nema sumnje, ima značajne implikacije kako na praksu novinarstva u svijetu i u BiH, tako i na ovdje osmišljavanu teoriju vezanu za ovu problematiku. I konačno. Nema nikakve sumnje da se medijska globalizacija bitno tiče i modernosti i budućnosti bosanskog i bošnjačkog identiteta Ovdje i Sada.

⁶ Donald Davidson kaže: “Ako želimo razumjeti druge, moramo smatrati da su u pravu u većini stvari. Ako bi mogli proizvesti teoriju koja izmiruje obzirnost sa formalnim teoretskim uvjetima, učinili bismo sve što se uopće može učiniti za osiguranje komunikacije”. Vidjeti šire u Oxford, University Press, 1985. g. atr. 197.

⁷ William Endgahl, *Stoljeće rata*, Agom, Zagreb, 2000. g. str. 288.

⁸ George Gadamer, *Evropsko nasleđe*, Beograd, Plato, 1999. g. str. 20.

Nakon događaja koji su se zbili 11. septembra, globalni svjetski mediji, ali dosljedno tome i lokalni mediji, sve manje daju nade za emancipaciju globalnoga ili lokalnoga duha od strane slobodnih i intelektualno-odgovornih novinara profesionalaca, a znatno više i češće postaju globalni ili lokalni informativni policajci. Svi oni sa podjednakim žarom postaju i jesu “središta dominantnog diskursa imenovana da stvaraju privole i tihi pristanak, da uguše, obesmisle i sruše otpor, odbijanje ili zapitkivanje kad god na njih naiđu lažne univerzalne vrijednosti”⁹.

Ovaj dominantni diskurs danas stvara profit, jača i učvršćuje etabliranu političku moć. U ovo bremenito vrijeme, u kojemu “javni govor zataji”¹⁰, vrijeme i prostor, zapravo, prepuni su mržnje za Drugoga, nerazumijevanja spram Drugačijega, i sami novinari postaju središte takvoga diskursa. Nema ih tamo gdje bi trebali da predočavaju alternative, nema ih da govore o historiji bez falsifikata, da govore o činjenicama bez manipuliranja, da svjedoče istinu bez denunciranja, bez esencijalnih floskula o “nepoželjnim narodima”, i “nepoželjnim pojedincima”, nema ih da “uspostavljaju polje koegzistencije prije negoli sukoba”¹¹, i nema ih da potvrđuju “osjećanje da smo povezani, da resurse treba preraspodijeliti... da mir ne može postojati bez jednakosti; to je jedna intelektualna vrijednost koju očajnički treba prestanto ponavljati, demonstrirati, osnažiti”¹².

Jezgro moderne novinarske informacije, dosad netaknuto, postalo je intencionalno. Intencionalna informacija, etički upitno enkodirana informacija, postala je tek profitabilna roba, koja se bolje prodaje. Masmedijska informacija ponavlja proizvodnu traku i sudbinu zlata, nafte, automobila... Tako, i tada, *informacijska globalizacija* postaje pomoćni rukopis ovladavanja svijetom i resursima, svima dostupna, zahvaljujući briljantnim tehničkim mogućnostima širenja mreža i satelita. Jednako kako kapitalizam u svojoj imperijalnoj fazi postmoderne ne može dalje ni koraka (zato se Washington sada nalazi u Mesopotamiji) bez pogon-

⁹ Edward Said, časopis *Odjek*, Sarajevo 2001. godine, broj 2, str. 14.

¹⁰ Pierre Bourdieu, časopis *Odjek*, Sarajevo 2001. g., broj 2. str. 35.

¹¹ Edward Said, *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, str. 19.

skoga goriva – nafte – tako isto ne može dalje ni bez kulturnoga goriva – informacije.

Stoga je logično da je informacijska globalizacija pratilja ekonomske i političke globalizacije koja se pokreće sa američkog kontinenta, i koja “izvrće zemljinu kuglu kao rukavicu”¹³, a taj pomalo “opasni proces” okreće “lokalitet prema spoljnjem svijetu – i to svaki lokalitet – koji više ne proganja, kao jučer, ljude i čitave populacije, već mjesto njihovog života i ekonomskog opstanka”.¹⁴ Isti autor kaže: “Najmanji kutak izvučen je iz sjenke oštrom svjetlošću”, a prijenos uživo (live) napravio je sa planetarnom TV (CNN za Virilioa) “planetarnu optiku”, i opći “telenadzor” koji traje “24 sata dnevno, sedam dana sedmično”¹⁵. Ta ogromna transhorizontalna optika koja stvara “virtualni svijet”, daleko impresivniji i jači od realnoga svijeta, jeste za ovoga autora temelj procesa globalizacije “koji se sprema da ponovi totalitarizme iz prošlosti”.¹⁶

No, nije samo riječ o tome da virtualni svijet stvara masmedijsku informaciju, koja se udiše kao kiseonik, riječ je o tome da on stvara i *orijentaciju*, i to prilično uniformnu, netrpeljivu i dominantnu orijentaciju. France Vreg kaže: “Na globalno komuniciranje ponajprije utječe tzv. transnacionalna medijska industrija koja sa svojim nosiocima producira globalnu informaciju i političku orijentaciju”, a autor tvrdi da su sve, baš sve bitne globalne informacije “u interesu transnacionalne ekspanzije kapitala i dominantne politike velikih sila”¹⁷. Prema Vregu, novinari u globalnom komuniciranju, dakle ti veliki i utjecajni i poznati novinari, “u medijskim institucijama imaju pristup svim izvorima informacija, analizama, planovima... i čak predviđenim odlukama političke elite i državne vlasti. Imaju pristup najvišim funkcionerima političkih stranaka, predsjednicima vlada i država, povjerljivim podacima raznih

¹³ Paull Virilio, *Informatička bomba*, Svetovi, Beograd – Novi Sad, 2000. g. str. 16.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, 18. str.

¹⁶ Ibidem, str. 20.

¹⁷ France Vreg, predavanje na simpoziju o globalizmu i komuniciranju održanom u Dubrovniku 2000. g. “Globalni mediji i tržište”, str. 3. i 4.

ministara...Novinari vrše redukciju stvarnosti selekcijom i interpretacijom događaja”.¹⁸

Već smo spomenuli događaje koje su inozemni istraživači već označili kao “zero point” ili “apsolutni događaj” (Baudrillard). Riječ je, dakako, o događajima koji su se dogodili 11. septembra 2001. g. i koji su zaista bili prekretnica moderne konstelacije međunarodnih odnosa. Ovako krupni događaji nagovijestili su XXI stoljeće kao posve različit fenomen od onoga svega što su naučnici, futurolozi, političari, realplaneri, ili duhovnjaci planirali. Treba odmah naglasiti da, kada su u pitanju mediji i medijske informacije, ovi događaji su bili idealan povod za profesionalne prezentacije. Ovi događaji u područje informiranja i informacija unijeli su značajne pomake, iskorake i nedoumice i nedosljednosti koje su dotad bile ne samo nepoznate već naprosto i nezamislive. Čak su stvar toliko virtualizirale i uprizorile da su informacije koje su pratile ove događaje postale važnije od samog događaja. Kako tih zgusnutih dana, tako i dan-danas. Brzina kojom se šarolikost medijskih prezentacija nakon 11. septembra umnožila, uvjerila nas je da se tako značajni globalni događaji i njima izazvani procesi trebaju čim prije osvijetliti objektivnim istraživačkim svjetlima. Zato ova tema i danas i ovdje.

Naročito iz razloga što je Bosna i Hercegovina već dva dana po “apsolutnom događaju” (13. septembra 2001. g.) spomenuta kao moguće “negativno odredište” svjetske političke sheme o terorizmu i antiterorizmu. Taj tada izgovoren matrica-stav sve više se tiče lokalne medijsko-informacijske konfiguracije i osnovnih mnijenskih sadržaja bosanskohercegovačke javnosti kojom smo okruženi.

Najprije, matrica-informacija o 11. septembru je bila doista “napeta”, i za koji dan, učinila je proces informiranja globalnoga svijeta najsnažnije globaliziranim dotad. Globalna matrica-informacija o ovom događaju, ili bolje reći o ovim događajima, prenošena je čak i tamo gdje je službeno zabranjeno posjedovati satelitsku antenu, u Iranu i Saudijskoj Arabiji. Lokalno-američki događaj postao je za tren neprevaziđeno globalan. Kao da se dogodio u svačijoj avliji. Taj događaj poremetio je sve dotad mirne

¹⁸ Ibidem, str. 4.

lokalne situacije i učinio ih “napetima”, kako bi to kazao Enthoni Giddens, od jeruzalemskih sokaka, do saudijskih mahalskih džamija, preko pakistanskih sukova do singapurskih duty free shoppova. “U modernom dobu je nivo vremensko-prostornog razdvajanja mnogo više nego u bilo kojem ranijem periodu, a odnosi između lokalnih i udaljenih društvenih oblika i događaja postaju *napeti*. Globalizacija se suštinski odnosi na taj proces napetosti”.¹⁹

Rekli smo da je čovjek svakodnevice individua od krvi i mesa, sklon da sve češće čak i najbliže okruženje spoznaje isposredovano. Putem medija. Što je posredovanje jače, to problem istine u okruženju postaje aktualniji, ali i složeniji. U tome je latentna opasnost od zamjene stvarnog svijeta medijskim svijetom, o čemu već ozbiljno govori komunikologija, teorija informacija, antropologija, čak andragogija. Danas se sa velikom sigurnošću može reći da najveći broj ljudi u svijetu živi pretežito u medijskom svijetu. Medijski svijet, tzv. virtualni svijet, postaje moderna zamjena za nekadašnje empirijsko okruženje. Tako se i svakodnevna istina ili laž o svijetu sve češće saznaju posredno, preko medija, daleko manje ili nikako po osnovu vlastitoga uvida ili neposrednog svjedočenja.

Čin traganja za istinom vrlo je značajan za profesionalno novinarstvo. Općepoznat je profesionalni princip da se provjera (istinitosti) informacije vrši u standardizovanom pristupu više izvora. Pristupanje različitim izvorima informacija je sami stvaralački čin traganja za istinom, koja nije zadata, nije naručena i nije obavezna. Ovo profesionalno traganje podrazumijeva etičku motivaciju i, svakako, profesionalnu radoznalost. Porazno je saznanje da se moderni mediji sve češće zadovoljavaju pukim preuzimanjem obavještajnih podataka kao istinitih i neupitnih, da su vrlo često prevladajući motivi traganja za istinom izvanmedijski, a pristup izvorima puka farsa, u funkciji potvrde već unaprijed zadate, naznačene i naručene “istine”, te da se stoga sve češće i medijska istina poklapa sa obavještajnom, službenom, ili *etabliranom istinom* (N. Chomsky). Ovaj primjer susrela sam kod CNN-a u praćenju “apsolutnog događaja”.

¹⁹ Anthony Giddens, Posljedice modernosti, Filip Višnjić, Beograd, 1999. g. str. 69.

S druge strane, prijenos događaja od 11. septembra uživo (live) učinio je fenomen live-a apsolutnim. Prva 24 sata CNN-ov live prenosile su sve svjetske satelitske, kablovske i lokalne TV-mreže. Bio je to tada neviđen "video-show". U prvim emitiranim snimcima i u prvim reemitiranim snimcima bio je skinut ton ("audio-show"). Naime, to je standardna praksa zapadnih TV-mreža da se "jezivi snimci" "oslobađaju" jezivog popratnog tona, kako bi slika bila upečatljivija i podnošljivija. Ovdje je slika imala zadaću "ne da ugađa stvarnosti" (Kojeevee), već je imala ulogu "da joj ponudi potpunu zamjenu". Ponavljanje snimaka nevjerovatnih događaja potvrdilo je ranije sumnje u moć "prijenosa uživo", sumnje u "live" stoga što, da citiram Adorna, javnost "oslobođena znatiželje ne brine se za to da li se viđeno razumjelo, tj. da li se prispjelo u isti bitak sa viđenim, nego samo da li se vidjelo. Ono traži novo samo zato da bi od njega nanovo odskočilo od novog".²⁰ I ovo svakosatno reemitiranje nije služilo da bi se "viđeno razumjelo", naročito ne da bi se pravilno razumjelo, i nije služilo "da bi se prispjelo u isti bitak sa viđenim". Najvećem dijelu publike koja je 11. septembra sjedila pred TV-ekranima nije bilo uopće važno šta je u pozadini ovih događaja. Ko zaista stoji iza njih? Da li su oni domaći ili uvozni "zločin"? Čak ni dvije godine nakon strašnih događaja, o njima se ništa pouzdano ne zna. Samo onaj dio publike koji strepi za budućnost svih nas, najčešće u pobožnoj osami ili kreativnom angažmanu, samo za njih je ovaj događaj mogao biti opasan za "suživot civilizacija" ili njihov "kles" koji se očito medijski fabricira.

Matrica-informacija sadržavala je sliku rušenja WTC-a (šta), jutros u 9.15 po lokalnom vremenu (kada), njujorških zgrada blizanaca (gdje) i avione-samoubice (kako). Ali ova matrica-informacija nije sadržavala dva najtemeljnija pitanja teorije informacija i svoga profesionalnoga bića – pitanja ko i zašto, a izostali su i kanali poruke upravo onda kada je "muslimanski terorista" proglašen za krivca, upravo iz obavještajnog izvora, kako je CNN izvijestio FBI, kako je u informaciji citirano. Još se ne zna ko je prvi prionuo na posao snimanja kad su stigle kamere CNN-a na mjesto događaja. Otuda su prve autentične snimke amaterske. Preuzeo

²⁰ Theodor Adorno, *Žargon autentičnosti*, Nolit, Beograd, 1987. g. str. 155.

ih je CNN i sačuvao oznaku VHS na svojim web.stranicama od 11. septembra u dijelu naslovljenom *Terror attacks hit U. S.* Na pitanje (ko) nisu odgovorili novinari, već FBI, a na pitanje (zašto) također nisu odgovorili novinari već predsjednik Bush. Novinari i urednici tako su posvjedočili svoju i suštinsku i formalnu transmisionu ulogu u XXI stoljeću, u vrijeme kada su njihove tehnološke performanse tolike ²¹ da im uopće ne treba uloga transmisije i puke diseminacije.

Ako “po intenciji treba suditi o moralnom smislu činova”, kako kaže Derrida, onda je očito da je u ovom informacijskom činu intencija bila presudna. Prešutno, transmisijski objavljuju se obavještajni podaci da je WTC srušio Bin Laden i njegovo talibansko-terorističko društvo, i da je to učinio kao “islamski terorista” i saudijski milijarder, mada ga je Saudijska Arabija, tipičan američki politički satelit, izuzela iz državljanstva prije desetak godina. Intencija već skriva i otkriva ko će biti na udaru u narednom periodu – Afghanistan i Saudijska Arabija, svakako. Vrijeme nam je dalo za pravo. U prvom javnom nastupu predsjednika Busha zadržano je pravo na upotrebu “medijske ikone” (Bin Ladena) koji će simbolizirati, stvarno ili nestvarno svejedno je, muslimana, sunita, čovjeka s bradom i galabijom, po mogućnosti mistika. Tako univerzalan, moći će preživjeti sve konkretne izmjene i varijacije na temu-logo “terorizma islama” bilo gdje da se bude primjenjivao, od Indonezije do Bosne.

Matrica-informacija stvorila je bipolarno suprotstavljeni svijet, kako ga je nominirao britanski komentator Robert Fisk: svijet Civilizacije i svijet terorista. Ostali svijet treba se svrstati u neku od dvije grupacije. Putem medija, *live*, inauguriran je novi bipolarni svijet. U njemu još ni do danas niko nije odgovorio, ne onoliko javno i globalno poput matrice-informacije, koja to svjetska grupa može držati sistem za kon-

²¹ Apsolutna informacija glasi: “(New York, CNN) U očito koordiniranim terorističkim napadima ponovo su napadnute SAD, komercijalnim, putničkim, mlaznim avionima u utorak, neki od njih sa upadljivim oznakama. Obavještajni izvori SAD-a su javili CNN-u da “ima dobrih indicija da je osoba koja je usko povezana sa ovim napadima Osama bin Laden”. Izvori tvrde da su oni svoje saopćenje dali na osnovu posebno skupljenih informacija u utorak. Bin Laden je saudijski milijarder koji je povezan sa drugim napadima na SAD i živi u Afganistanu...” šire vidjeti na www.CNN.com, 11. septembra 2001. g.

trolu leta SAD-a pod svojom kontrolom kao što je bilo 11. septembra, ko uopće izvan Amerike može kontrolirati nebo nad ovom najjačom silom svijeta, koje su to svjetske vanameričke grupe u stanju izvesti tako spektakularne akcije i napade kakav je ovaj od 11. septembra, zašto nisu ranije zaustavljeni i sl.

Ništa prethodno obavještajno relevantno nije više nikada dovedeno u sumnju. Naročito ne u ovim trenucima toliko važnim za povijest ljudskoga roda. U medijskoj sferi posve je pretegaio **pathos** informiranja naspram toliko bitnoga **logosa** i **ethosa** informiranja, koji su oduvijek bivali predominantnim u ovoj profesiji.

Kad je u pitanju Bosna i Hercegovina, može se reći da je globalna slika prethodno data, značajnim dijelom iskopirana na lokalnom nivou. Vodeći printani i elektronski mediji prosto su se takmičili ko će donijeti više bipolarnih sadržaja. Podsjećamo na neke tadašnje naslove: “Kako piše *Los Angeles Times* u jučerašnjem broju, Bin Laden viđan u Bosni u toku rata”, ili, “Kako je izvijestio *New York Times*, mreža terorista Al-Kaide nalazi se u bosanskim šumama i gorama”...

U bh. najbližem okruženju pronalazimo brojne slične ili bezočnije naslove i novinarske izričaje. U banjalučkom “Patriotu” od 11. decembra 2001. g. čitamo: Bosna i Hercegovina i terorizam (nadnaslov), Kod talibana pronađena 94 bosanska pasoša (naslov), sa nizom empirijski posve izobličjenih i netačnih informativnih podataka i činjenica.²² Ili naprimjer: Terorizam (nadnaslov), BiH nevoljni saveznik (naslov), u tekstu se kaže da je “BiH formalni ali nevoljni saveznik Washingtona”. Također se kaže da su SAD u Misiji u BiH upozorile “muslimansku komponentu krhke vlasti u Sarajevu da bi jedinice NATO-a mogle svakog časa da udare po bazama Al-Kaide koje su osnovane u predominantno muslimanskom društvu bivše središnje jugoslavenske republike”... Dalje se u tekstu kaže: “Imamo informacije iz tajne službe da članovi Al-Kaide idu prema Bosni prelazeći preko Bugarske i SR Jugoslavije”, izjavio je Tomislav Mihalj, direktor državne pogranične službe SBS.²³

²² www.novine.ca

²³ Pogledaj poduži tekst na webu www.ekonomist.co, ili u broju 83 časopisa “*Ekonomist Magazin*” iz Beograda od 12. septembra 2003. g.

No, nisu bezgrješni ostali ni “ugledni” listovi iz Evrope, poput “Monda” koji u septembru 2001. donosi tekst s naslovom “Bosna – tajni poligon Osame bin Ladena”. Francuski autor knjige o Bin Ladenu Roland Jeacar piše: “Bosna se pretvorila u logor za obuku muslimanskih aktivista iz cijeloga svijeta”. Riječ je očito o tome da se globalni logo o terorizmu i ratu protiv terorizma znatno modificirao u lokalnim okvirima, evropskim, balkanskim i bosanskim. Svaki subjekt je iskoristio jezičke globalizme, poput terorizma i islama, i koristio ih za vlastito bojenje konkretnog političkog ambijenta. Dakako, bez trunke profesionalne odgovornosti, bez trunke profesionalnosti i bez trunke objektivnosti. “Hrvatska riječ” od 17. septembra 2001. slično globalizira svoje informacijske poruke, i boji Bosnu bojama svjetskog terorizma ‘Ima neka tajna veza’ (nadslov), Bosanski policajci uključit će se u traganje za Bin Ladenom: Neki od njih na svojim autima već imaju registarske tablice s njegovim imenom.²⁴

I u to “užasno vrijeme”, niko trezven i racionalan, a naročito ne prosječan recipijent, nije se smio upitati kako je ove senzacije moguće objaviti na naslovnoj strani i ostati živ (u profesiji)? Pa, ipak, da analiziramo novinarske lokalne bedastoće! Jer su svi citirani novinari, urednici i njihovi mediji preživjeli.

“Nakon napada na Ameriku“ (nadslov), “Cijeli svijet krenuo u lov na teroriste” (naslov)²⁵; ili – “Nakon terorističkih napada na Njujork i Vašington” (nadslov), “Počela hapšenja” (naslov)²⁶; “Nakon terorističkih napada na SAD” (nadslov) “Hitan zahtjev Vašingtona bh. vlastima” (naslov)²⁷. U tekstu se kaže da je “BBC objavio da je organizacija Osame bin Ladena najaktivnija u našoj zemlji.” Potom se u tekstu dalje kaže: “Rohan Gunaratna, stručnjak za Ladenovu grupu koja se naziva Al-Kaida tvrdi da se ne radi samo o mudžahedinima koji su došli u BiH, već i da je riječ o domicilnom stanovništvu obučavanom u Afganistanu i samoj

²⁴ Šire pogledaj na on-line: www.hrvatska-rijec.com, ili u broju iste novine od 17. septembra 2001. g. u broju 366.

²⁵ Dnevni avaz, 14. septembra 2001. g.

²⁶ D. avaz, 15. septembra 2001. g.

²⁷ D. avaz, 19. septembra 2001. g.

BiH". Zatim: "Borba protiv terorizma nije borba protiv islama", piše za Avaz Kristofer Hoh.²⁸ Dva dana potom, ista novina piše: "Prema informacijama uglednog američkog lista" (nadnaslov), "Bin Ladenove ćelije nalaze se u BiH".²⁹

Već sutradan ista novina ima još bombastičnije vezivanje Bosne i terorističkih napada na WTC, gdje su u najdirektnijoj vezi američke vojne snage i mogući "lokalni teroristi": "Akcija američkih trupa SFOR-a" (nadnaslov) "Tajno skladište oružja na visočkom aerodromu"³⁰ (naslov) Nije potrebno ni reći da nikada ništa od oružja nije pronađeno na navedenom lokalitetu, ali da je šteta od ovakvih napisa ostala gotovo nepopravljiva.

Potom slijede nove insinuativne i manipulativne medijske akcije na način globaliziranja straha i lokaliziranja terorizma: "Vijeće ministara BiH" (nadnaslov), "Saradnici Bin Ladena nisu u BiH", ali to je ovaj put napis lista "Oslobođenje"³¹. U tekstu se kaže da VM demantira tzv. američke i proameričke optužbe na račun BiH. Sutradan je natpis još detaljniji: "Sigurnosne službe o pojačanim mjerama u BiH" (nadnaslov), "Provjereni Interpolov spisak, osumnjičenih nema u BiH" (naslov)³². U tekstu se precizno kaže da Bin Laden nema pasoš Bosne i Hercegovine i da u ovoj državi nema njegovih kampova za obuku terorista. Ali, čuda li, stvari se i medijska mnijenja stubokom mijenjaju za samo deset dana. Ista novina piše 29. septembra nevjerovatnu naslovnicu u cjelostranični tekst sa velikim fotografijama: "Senzacionalna vijest iz Federalne policije" (nadnaslov), "Sedamdeset Bin Ladenovih sljedbenika namjerava ući u BiH" (naslov). Ovu rečenicu, čistu insinuaciju, soleciziranu laž, izriče u citiranom tekstu ministar policije Federacije BiH Muhamed Bešić, a pozvao se na "dobro provjerene zapadne obavještajne izvore". Potvrdu učinio i njegov zamjenik Tomislav Limov na za to posebno urađenoj press-konferenciji. Za ove laži niko od citiranih nikada nije - šuti i ne talasaj! A

²⁸ D. avaz, 25. septembra 2001. g.

²⁹ Ibidem, 27. septembra 2001. g. Riječ je o listu US News and World Report.

³⁰ Ibidem, 29. septembra 2001. g.

³¹ "Oslobođenje", 19. septembra 2001. g.

³² Ibidem, 20. septembra.

negativan biljeg na zemlju Bosnu niko nije ni pokušao ispraviti. Ni tada, ni kasnije. A temeljno pitanje ministarske profesije, kao i novinarske, je svakako kako je to jedan ministar obaviješten o stanju u njegovoj vlastitoj zemlji izvana, a ne iznutra. Naime, šta rade i šta treba da rade njegove obavještajne i ine operativne službe ako se on oslanja na inozemne obavještajne podatke. Paradoksalno. Konačno, niti jedan novinar ne pita ministre i doministre šta oni o tome znaju, kakvi su njihovi operativni podaci, imaju li ih uopće, zašto konačno primaju plaće. Sve je moguće u državi bosanskoj kad aktualnu vlast obnaša takva politička paradigma kojoj “laži o terorizmu u vlastitoj domovini mogu pripomoći da ostane dulje na vlasti. Nažalost, i novinarski barbarizmi nisu izostali. Jednako bijedni i opasni poput političkih.

Srećemo i ovakve napise: “Prosvjed hrvatskih demokršćana Petriču” (nadnaslov), “Bosna i Hercegovina svjetska deponija ubica” (naslov). Kao i ovakvi napisi: “O nedavnom boravku Bin Laden u BiH” (nadnaslov), “Demanti nije stigao do Njemačke” (naslov)³³. U tekstu se kaže kako je izvjesna dopisnica njemačkog lista “Špigl”, Renate Flottau, u ranijim dopisima za “Špigl” pisala kako je BiH imala i ima direktne i indirektne kontakte sa Bin Ladenom... ali, ista novinarka nije nikada našla za shodno da demantira ovakve napise nakon demantija koje su učinile bh. izvršne vlasti. Ali te vlasti “peru” sebe kao vlast od veza s terorizmom, istovremeno imputirajući je “nekoj tamo imaginarnoj” skupini koja u BiH navodno “svako malo se druži sa Bin Ladenom”. Da zbilja nije odviše tragično, bilo bi komično.

Evo i ovoga naslova: “BiH na Hrvatskoj TV” (nadnaslov), “Bauk fundamentalizma” (naslov). U tekstu stoji da je na Hrvatskoj televiziji pokazano kako je BiH vazda potencijalna teroristička opasnost za region i inače... Pojačana hrvatska antibosanska kampanja uočena je i u seriji tempiranih lažnih naslova i tekstova tipa, “Lažna dojava o bombi u Zagrebačkoj džamiji”³⁴, i tome slično.

³³ Ibidem, 20. septembra 2001. g.

³⁴ Ibidem.

Pozovemo li se na klasične stavove Marka Fabia Quintilijana o validnom govorništvu, tj. validnom novinarstvu, onda ćemo u ovim primjerima naći izobilje novinarskih barbarizama, novinarskih solecizama. Ukratko, užasa od profesije. Ovdje novinari u isto vrijeme “dodaju”, i “ispuštaju”, “zamjenjuju” i “premještaju” i faktografski dio informacije, i redundantni dio informacije i vrijednosni dio informacije kao materijalnog nosioca poruke. Dakle, u BiH još su jako primjenjivi “novinarski barbarizmi” kakvi su standardno laganje (dodavanje ili oduzimanje), loša intencija i manipulacija (zamjenjivanje) i posve očita persuazija (pretjerano dodavanje). Da se ovako što dogodilo za života Quintilijanova, dok je uređivao “Acta Diurna” ili “Acta Senatus” u Rimu, a naročito kad je pisao svoje kapitalno djelo “Obrazovanje govornika”, ne samo da bi bile zabranjene sve te novine i svi ti mediji krajnje nestruke i neprofesionalnosti, već bi bili zacijelo zabranjeni i svi ti silni novinari i urednici pod čijom palicom i stručno-profesionalnim okom nastaju ovakve bedastoće i mrljotine.

U Bosni i Hercegovini, pak, realnoj i svakodnevnoj, toliko isprepadanoj globalizirajućim bipolarnim svijetom, svim i svačim, ništa se od toga nije, niti može desiti. Medijski horor i informacijski teror žive kao u najgora vremena praksologije KGB-a ili Securitatea, odnosno tekstologije Georgea Orwela. Bauk terorizma može kružiti Bosnom do mile volje, uostalo, bauk terorizma može kružiti i drugim postmodernističkim državama svijeta, kakve su svakako Afghanistan i Irak.

U ljeto 2002. godine, nakon što su se relativno stišale jako uzburkane turbulencije izazvane događajima od 11. septembra, pa i nakon što su utihle glavne topničke jeze u ratu u Afganistanu, vratila sam se medijskom istraživanju mogućih refleksija ovih događaja na lokalne recipijente. Vratila sam se trima bh. narodima kao konzumentima globalnih i lokalnih masmedijskih informacija. Survey metodom i anketno-upitničkim tehnikama istražila sam prijem jedne standardne globalne masmedijske informacije u tronacionalnom bh. ambijentu. Uzorak je imao 300 ispitanika. Oni su se svi izjasnili kao konzumenti globalnih informacija i predstavljali su recentan uzorak, sa srednjom, višom i visokom stručnom spremom i u Sarajevu, Banjoj Luci i Mostaru, gdje je obavljeno istraživanje.

Analizirana vijest je glasila: “Afganistanci koje su američke snage

greškom zarobile i tretirale kao talibanske borce ili pripadnike mreže Al-Kaida ispričali su novinarima o doživljenim brutalnostima u američkoj bazi u Kandaharu, piše "Washington Post". Ovaj dnevnik prenosi priču jednog od 27 Afganistanaca puštenih nakon što je utvrđeno da je riječ o civilima. Alan Nur priča da su ih prilikom ispitivanja američki vojnici sistematski premlaćivali. Slična svjedočanstva iz Afganistana prenose novinari "New York Timesa" i "Los Angeles Timesa".

Kako bih analizirala etički diskurs informacije, njen ambijentalni karakter, istinu i laž informacije, dakle njenu sveukupnu komunikabilnost, pitala sam ispitanike slijedeća pitanja: Prihvatate li tvrdnju vijesti da su američki vojnici tukli zarobljenike? Da li su 27 Afganistanaca zaista bili civili? Američki vojnici su postupali u skladu sa Ženevskom konvencijom? Američki vojnici su profesionalni? Prema zarobljenicima treba biti profesionalan? Novinaru su sve "radi tiraža" slagali? Da li inače vjerujete novinarima? Kojem mediju više vjerujete? (Novini-Radiju-TV-u) Šta očekujete od medija (Vijest-Orijentaciju?) Kako provjeravate priče iz medija (S prijateljima – Ne provjeravam ih – Na Internetu?) Da li ova vijest nagovještava da globalni mediji korigiraju pristup afganistanskoj krizi? Potvrđuje li ova vijest da su globalni mediji profesionalni? Govori li ova vijest o relaciji mediji – politika?

Rezultati odgovora su kazali da globalna informacija nema ni prosječnu komunikabilnost, prijem, kod lokalnih bosanskih ispitanika, kako to obično zamišljaju centri moći ili sami komunikatori. I to kod sva tri naroda. Preko 60% ispitanika pravilno je uspostavilo odnos prema fenomenu moći i nemoći (u korist nemoćnih) i isto toliko uspostavilo je pozitivan odnos prema pravdi (protiv nepravde) unatoč, ili bez obzira na faktor kulturno-vjersko-antropološke blizine ili udaljenosti prema američkim vojnicima ili afganistanskim zarobljenicima.

Većina ispitanika je (preko 65%) za poštivanje Ženevske konvencije prema zarobljenicima u svakom slučaju, "ne vole" mučenja civila čak i ako su ti civili "teroristi" ili "alkaidisti". Praktično, prema ovoj anketi, nemoguće je dobiti lokalnu aklamaciju za neku opću imaginarnu podršku "sukobu civilizacija" po osnovu uprošćenih kulturno-civilizacijskih razlika uz ovakvu dominantnu ulogu medija.

Uobičajeno je stajalište unutar teorije informacija da svaka informacija potvrđuje stanovite psihološke dimenzije prilikom dekodiranja, pošto svaka informacija ma kako objektivna bila posjeduje stanovitu idejnost (idejnost može biti i to formalno insistiranje na objektivnosti), stanovitu orijentaciju ili latentnu intenciju, makar kao svoj redundantni ili vrijednosni sloj. Dakle, i prilikom dekodiranja novinarske informacije ta idejnost, orijentacija ili intencija (cjelokupan vrijednosni sloj informacije) utječu na recipijente. Stoga se može konstatirati i da je ova analizirana vijest (informacija), ma kako globalnih implikacija i emanacija, ostvarila stanovite taloge i utjecaje racionalno-kognitivnoga tipa koji su uočljivi kao bitne razlike u trima ispitivanim populacijama u Sarajevu, Mostaru, Banjoj Luci kao razlike u procentu od oko 30% u prosjeku.

Jasno je da “norme i sistem vrijednosti koje imaju dominantnu ulogu u jednoj kulturi oblikuju, i neposredno i posredno, i sadržaj i formu i proces prijenosa informacija”.³⁵ Hoće se reći da “značenje poruke nije sadržano samo u poruci, već i u ljudima koji poruku primaju”.³⁶

Bh. javnost je još nacionalno podijeljena, ali uprkos tome korespondentna je postmodernističkim medijskim sadržajima i nastojanjima u njima, i također, prilično zrelo reagira na njihove zamišljene i stvarne ciljeve. Kao javnost koja je navikla na ratove, što realne što medijske, bh. medijska javnost je, prema nalazima ovoga istraživanja, pokazala da lokalno-konkretno rezonira i reagira te da, shodno tome, razumijeva globalna politička kretanja. Ovo je očito rezultat njene naviknutosti na lokalnu skepsu prema lokalnim medijima i nespremnosti da tim lokalnim medijima aklamira, kako bi to oni, jednako kao i globalni mediji, jako voljeli. ♦

³⁵ Ismet Dizdarević, Psihologija masovnih komunikacija, Sarajevo 1997. g. str. 144. i 145.

³⁶ Ibidem, str. 67.

Literatura:

Informatologia 35, 2002.

R. Rorty: Pragmatism&Law: Response to David Luban, “*The revival of Pragmatism*”, Durham&London, 1988.

IV. Kornić, *Etika informisanja*, Clio, Beograd, 1999.

D. Davidson, Oxford University Press, 1985.

W. Endgahl, *Stoljeće rata*, Zagreb, 2000.

G. Gadamer, *Evropsko nasleđe*, Beograd, 1999.

Odjek 2, Sarajevo. 2001.

P. Virillio, *Informatička bomba*, Beograd-Novi Sad, 2000.

F. Vreg, Simpozij o globalizmu i komuniciranju, izlaganje *Globalni mediji i tržište*, Dubrovnik, 2000.

Enthony Giddens, *Posljedice modernosti*, Beograd, 1999.

T. Adorno, *Žargon autentičnosti*, Beograd, 1987.

I. Dizdarević, Psihologija masovnih komunikacija, Sarajevo, 1997.

www.CNN.com, arhiva 2001.

www.novine.ca

www.economist.co

www.hrvatska.riječ.com

Abstract

There was a visible change in the media following the aircraft attack on the World Trade Centre towers on 11 September 2001. Thereafter, the world media, like the local media in Bosnia and Herzegovina, provide less and less hope of an emancipation of the spirit among intellectually responsible journalists. These hopes have been handed over to those who are increasingly becoming the information police, the centre of the “dominant discourse designed to create consent and tacit approval, to stifle and demolish opposition, to prevent objections or challenges whenever their counterfeit universals are uncovered.” (Said, 2001: 14. *Trans. note: the author has provided no reference for the original of this text; the translation is thus a reconstruction using Said’s known phrasing but makes no claims to being identical to the original.*)

The globalization of information has become a powerful tool of world dominance and control of its resources, thanks to the stunning technical

potential of networks and satellites. For imperialism cannot do without cultural fuel – information – any more than it can do without oil to power its machines. Overnight, then, the “entire world embarked on the hunt for terrorists” (Dnevni avaz, 2001: 1-3), and the bugbear of terrorism may stalk Bosnia as it will; for now, at least, the virtual world is far more impressive and powerful than the real world (Virillio, 2000:16).